

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ Й ПІДПРИЄМСТВА:
ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ**

Досліджено зміст економічної безпеки держави й підприємства, фінансової складової економічної безпеки підприємства, на основі чого окреслено характерні ознаки даних понять

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, безпека держави й підприємства

Постановка проблеми. Швидкий розвиток різних сфер людської діяльності призвів до значної трансформації змісту економічної безпеки і подальшого поглиблення змістовного наповнення цього поняття.

Нові ринкові умови функціонування, постійні кризові явища як у світовій, так і у національній економіці, спровокували появу нових загроз суб'єктам господарювання. Тому все частіше науковці наголошують на необхідності побудови системи захисту, що дозволить суб'єктам господарювання убезпечитися від негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. При цьому забезпечення саме фінансової безпеки на сьогодні є найбільш важливою та пріоритетною задачею фінансового управління. Дієвість системи захисту фінансових інтересів підприємства досягається за допомогою відповідного механізму, який має забезпечити підприємству ефективне функціонування та розвиток у сьогоденні складних умовах.

На рівні держави питання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання повинні розглядатися як один із найважливіших національних пріоритетів. Наслідки світової фінансової кризи, які болісно відобразились на фінансово-економічному стані підприємств України, дозволили стверджувати, що на сьогодні не існує ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Нагальність підвищення рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в сучасних умовах зумовлюється зниженням їх прибутковості, що, в свою чергу, впливає на формування доходів державного та місцевих бюджетів, а також надходжень до цільових фондів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемам економічної безпеки на мікро- та макrorівні присвячені дослідження Л.І. Абалкіна [1], В.С. Балабанова, О.М. Борисенка [6], І.А. Белоусової [9, 10], О.І. Барановського [8], І.О. Бланка [12], Г. Дарнопих [21], М.М. Єрмошенка [27], Я.Д. Жаліло [28], І.В. Жиглей [30], І.В. Замули [33], Г.В. Козаченка [42], С.З. Мошенського [53], В.І. Мунтіяна [54], Г.А. Пастернак-Таранушенко [60], І.М. Петренко [61], І.В. Петров [62], Н.Н. Пойда-Носик [66, 67], В. Рубанова [69], Р. Сімасіуса [82], Г.М. Тарасюк [73].

Проблеми управління фінансово-економічною безпекою підприємств є предметом дослідження Ареф'євої В.О. [4], Бланка І.О. [12], В.М. Гейця, М.О. Кизима, Т. С. Клебанової [51], К.С. Горячевої [16-18], Гринюк Н.А. [20], Ю.Г. Кіма [39-40], Г.Б. Козаченко, В.П. Дономарьова, О.М. Ляшенко [42], Кракоса Ю.Б. [46-47], Лаврова Ю.В. [48], М.П. Лазаренко, К.В. Ніколаєнко [49], О.М. Підхомного, Н.О. Микитюк, І.П. Вознюк [63-64], Пойда-Носик Н.Н. [66-67], Разгон Р.О. [47] та інших дослідників. Проте, на сьогодні серед авторів відсутній єдиний підхід щодо етимології таких понять, як "економічна безпека" та "фінансово-економічна безпека", що зумовлює подальші дослідження у цьому напрямку. Крім того, відсутність системності та єдності поглядів стосовно методичного забезпечення оцінки фінансової безпеки на всіх рівнях економіки посилює значимість таких досліджень.

Метою дослідження є розкриття етимологічної сутності економічної та фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та її ролі у забезпеченні національної економічної безпеки України.

Викладення основного матеріалу. Формування поняття "безпека" почалося ще в Стародавньому Римі – латинське "securitas" мало значення "безпека",

"надійність" ("Securitas Imperium" – "Безпека імперії", напис на римських монетах) [81]. Отже, етимологічно термін "безпека" походить від грецького "володіти ситуацією".

Згідно зі словником С.І. Ожегова, безпека – стан, при якому не загрожує небезпека будь-кому-чому [56, с. 39].

На думку Н.Н. Пойда-Носик [67], під поняттям "безпека" необхідно розуміти таку характеристику системи, яка відображає стан захищеності суб'єкта від будь-яких загроз та здатність його зберігати рівновагу в умовах впливу негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, а також забезпечувати розвиток у поточному та перспективному періодах.

Виходячи з цього, зниження рівня загроз або їх відсутності можна розуміти як певний стан безпеки будь-якого суб'єкта.

Як слушно відзначає І.В. Петров, безпека є однією з основних характеристик функціонування та розвитку будь-якої системи, зокрема економічної; потреба у забезпеченні безпеки має важливе значення для суб'єктів економічної діяльності [62].

Проф. С.З. Мошенським [53] виділено чотири основні підходи до наукового вивчення проблем економічної безпеки, які сформувалися в останні десятиріччя ХХ ст.:

1. Теорія соціально-економічних катастроф [83], яка зосередилася на вивченні соціальних та економічних криз, спираючись на методологічні положення теорії складних систем і термодинаміки.

2. Теорія ризиків [78], що вивчає типологію та природу економічних ризиків.

3. Теорія конфліктів [79], у якій наголос зроблено на соціальних причинах економічних конфліктів.

4. Теорія самоорганізації складних систем [59], яка аналізує закономірності безпечного і стабільного функціонування та розвитку складних систем, зокрема, економічних.

Саме теорію самоорганізації складних систем, засновану на ідеях лауреата Нобелівської премії І. Пригожина, виділено С.З. Мошенським найперспективнішим методологічним підходом до подальшого осмислення загального контексту проблем економічної стабільності й безпеки.

В Україні вивчення проблем економічної безпеки, як і загалом національної безпеки, розпочалося після здобуття державної незалежності, особливо після створення у 1992 р. Ради національної безпеки України [29] та організації у 2001 р. Національного інституту проблем міжнародної безпеки. У системі національної безпеки, яка сформувалася до того в СРСР, пріоритетне значення мала військова і державна безпека, а проблеми економічної безпеки підпорядковувалися їм [13].

У 1997 р. Верховна Рада України схвалила Концепцію національної безпеки України, де національна безпека визначалася як "стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз" [43]. У 2003 р. було прийнято новий закон "Про основи національної безпеки України" (після чого Концепція національної безпеки України втратила чинність), де в ст. 1 національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, нейтралізація реальних та потенційних загроз національній безпеці, серед яких зовнішньополітична, сфера державної безпеки, військова сфера та сфера безпеки державного кордону України, внутрішньополітична, економічна, соціальна, гуманітарна, екологічна, інформаційна сфери" [32].

Таким чином, національна безпека безпосередньо пов'язана із захистом системи основних національних інтересів країни, захистом від основних чинників небезпеки.

Всі існуючі чинники небезпеки І.М. Петренко поділяє на три основні групи (сфери) [61, с. 22]:

– природно-екологічні (природні процеси, що безпосередньо призводять до змін (найчастіше до погіршення) стану людини і навколишнього середовища);

– техногенно-виробничі (можливі небезпечні техногенні події, що визначаються станом, внутрішньо властивим технічній системі, промислового або транспортного об'єкту, і що реалізуються при їх виникненні у вигляді вражаючих дій джерела надзвичайної техногенної ситуації на господарюючий суб'єкт і навколишнє середовище або у вигляді прямого або непрямого збитку для суб'єкта і навколишнього середовища в процесі нормальної експлуатації цих об'єктів);

– антропогенно-соціальні (негативні чинники, що визначаються станом, внутрішньо властивим суспільно-політичному ладу, соціально-економічному становищу країни, реалізується у вигляді сукупності умов, що не забезпечують відповідність середовища життю особи, її життєвими потребам).

За ґрунтованим твердженням проф. І.В. Замули визнання екологічної безпеки рівнозначною, або навіть важливішою за військову, сприятиме уважнішому ставленню до проблем навколишнього природного середовища. В рамках стратегії стійкого розвитку проблема збалансування економічного зростання та збереження довкілля є проблемою номер один [33, с. 198].

На важливість врахування соціальних загроз наголошує проф. І.В. Жиглей [30], зазначаючи, що, на відміну від явно виражених дій енергії і речовин, чинники небезпеки соціального походження направлені на свідомість людей, тобто ґрунтуються на нанорівні. Через різну поінформованість та переконання осіб, їх негативну емоційну енергію (незадоволеність, протест, страх) інформація може каталізувати величезні соціальні сили, здатні перебороти не лише розумні переконання, але й матеріальні перешкоди. Це зумовлює необхідність забезпечення на кожному суб'єкті господарювання соціальної безпеки – стану захищеності працівників підприємства, будь-якого класу та інших соціальних верств і груп від загроз з боку інших аналогічних соціальних структур і держави, а також наявність необхідних засобів для усунення таких загроз [52, с. 50]. Зміст загрози, небезпеки залежить від інтересів різних груп населення, інститутів суспільства, держави та їх співпраці.

Не зважаючи на важливість екологічних і соціалізованих загроз, однією з найбільш важливих складових національної безпеки є економічна безпека, адже негативні наслідки реалізації усіх можливих загроз (економічних, політичних, військових, екологічних, соціальних і т.д.) завжди оцінюються розміром матеріальних витрат, спрямованих на їх уникнення та подолання, що впливає на економічну систему як окремого суб'єкта господарювання, так і держави в цілому.

Як зазначає І.А. Белоусова [9], у стратегії національної безпеки України для її економічної складової головна мета сформована через критерій прийнятного рівня забезпечення економічної безпеки. Головними для забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки є поліпшення інвестиційного клімату, активізація інноваційної діяльності, реформування податкової системи та проведення земельної реформи [74].

На думку Г.М. Тарасюк [73, с. 192], державна стратегія повинна розвивати положення концепції національної безпеки країни, приймаючи до уваги національні інтереси в галузі економіки. Пріоритетним національним економічним інтересом України є її енергетична незалежність, якої можна досягти шляхом створення альтернативної нинішній моделі енергетичної залежності від нафти та газу. Сьогодні Одеський, Херсонський нафтопереробні заводи простоюють, майже не працює Лисичанський комбінат, більш-менш завантажені Долинський і Дрогобицький (останній

постачає нафту в усі західні регіони України). Через це, Україна 90% цих енергоносіїв постачає з Росії, тому потрібно як найшвидше створити альтернативні системи постачання нафти і газу, забезпечивши себе незалежними джерелами енергоресурсів.

Отже, стан національної безпеки держави залежить від прибутковості підприємств за видами діяльності, рівня та обсягів інвестування, стану енергетичної незалежності України, процесів тіньової економіки – одним словом від життєздатності економіки, її ефективності, мобільності, конкурентоспроможності [10], тобто від її економічної складової. Дана позиція підтверджена Концепцією національної безпеки країни, де зазначено, що рівень модернізації системи економічної безпеки підприємств впливає на стан національної та регіональної безпеки України і захист національних економічних інтересів [68].

Економічна безпека є складним і багатофакторним суспільним явищем, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву на всіх рівнях: глобальному, міжнародному, національному, регіональному, рівні підприємства та окремої людини. Перейдемо до детального розгляду етимологічного змісту даного поняття, запропонованому різними дослідниками.

Першу групу дослідників об'єднує врахування у визначенні змісту економічної безпеки умов і факторів, які забезпечують стабільність, незалежність й стійкість економіки від дії внутрішніх та зовнішніх загроз.

За Л.І. Абалкіним економічна безпека – це сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення [1; 70]; це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно та вирішувати соціальні завдання і при якому держава має можливість розробляти та впроваджувати незалежну економічну політику [1].

Дарнопих Г. визначає економічну безпеку як стан, який забезпечує економічний суверенітет, економічне зростання, підвищення добробуту в умовах економічної залежності [21, с. 142]. Такі дослідники, як В.С. Балабанов та Е.Н. Борисенко, визначають економічну безпеку як "головну конструкцію, каркас національної безпеки та благоустрій будь-якої держави" [6]. На думку Я. Жаліло, економічна безпека може бути визначена як складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [29].

У своїй монографії Г.А. Пастернак-Таранушенко [60] розкриває економічну безпеку як "стан держави, у якому усі потреби населення і країни забезпечені повністю і своєчасно, що дозволяє вести нормальне життєдіяльність та розвиватися системі (державі) і кожному її елементу (людині)". Далі автор зазначає, що "забезпеченням економічної безпеки держави має перейматися комплексна система, що створюється завдяки виконанню визначеної кількості дій. При цьому слід враховувати, що екосистейт* сама по собі теж має багато відгалужень..." [60].

Російські автори А.М. Асалієв, С.В. Бороздин та Л.А. Брагін під економічною безпекою тлумачать стан економіки, рівень розвитку її виробничо-ресурсного потенціалу, а також сфер розподілу і обігу, які забезпечують соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, суверенну і незалежну зовнішньоекономічну позицію [5]. Литовські вчені Р. Сімасіус, Р. Вілпісаускас економічну безпеку розуміють як здатність створювати нові інструменти з метою покращення адаптації до змін економічних умов і збереження стабільного стану економіки, для чого держава має забезпечувати стабільність правової системи [82].

* Екосистейт (скорочення англійської назви "economic security of state") – наука про економічну безпеку держави (прим. авторів).

Економічна безпека не визначається як стан системи, а навпаки – динаміка, передбачає не лише розробку системи оцінки, а й формування механізму забезпечення цього стану, тобто захисту системи від дестабілізуючого впливу факторів (передбачуваних та непередбачуваних). Тому здатність економічної системи країни протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників у досягненні макроекономічних задач розвитку на рівні постіндустріальних держав, на думку Бандурки О.М., Духова В.Є., Петрової К.Я., Червякова І.М. [7], і є економічною безпекою. Схоже визначення пропонує Я.А. Жаліло: здатність національної економіки до розширеного самовідтворення для задоволення потреб держави і населення та протистояння дестабілізуючим чинникам, які створюють загрозу для економічної безпеки держави [28]; Мунтіян В.: загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам [54]; Рубанов В. [69]: здатність національної економіки забезпечувати благоустрій нації та стабільність внутрішнього ринку незалежно від дії зовнішніх факторів; Губський Б.: економічна безпека визначає спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій [70]; Капустін Н.: економічна безпека – це кількісна та якісна характеристика економічних властивостей системи з точки зору її здатності до самовиживання та розвитку в умовах дестабілізуючої дії непередбачуваних та важкопрогнозованих зовнішніх і внутрішніх факторів [36]; Тарасюк Г.М.: економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [73].

Подібні характерні ознаки економічної безпеки виділяють В.А. Забродський та Н.А. Кизим, відповідно до яких економічна безпека – це якісна характеристика економічної системи, яка відображає можливість росту економіки, здатність запобігти дестабілізації економіки, а в умовах кризових перехідних процесів – можливість стабілізації економіки [31]; а також А. Гребляускас: здатність держави (що передбачає не тільки постановку політичної мети, а й реальну можливість її досягнення) підтримувати рівновагу між економічними системами для ефективного реагування на зміни економічного середовища [80]; В. Панькова: такий стан національної економіки, який характеризується її стійкістю, “імунітетом” до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, які порушують нормальне функціонування процесу суспільного виробництва (виробництва), підривають досягнутий рівень життя населення, і тим самим викликають підвищену соціальну напруженість в суспільстві, а також загрози існуванню держави” [57].

На важливість економічної безпеки в особі інститутів у захисті національних інтересів вказує друга група вчених:

Російські автори А.І. Архипов, Р.А. Белоусов [77] під економічною безпекою розуміють стан економіки й інститутів влади, який забезпечує гарантований захист національних інтересів, соціальну спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть в разі несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов розвитку. Інші російські автори [55] визначають економічну безпеку як здатність відповідних політичних, правових і економічних інститутів захищати інтереси усіх своїх ключових суб'єктів національної економіки в рамках правил, що діють усередині країни й у міжнародній торгівлі, на основі національних і міжнародних правових норм у разі дотримання національних господарських традицій і цінностей.

Пріоритетність прив'язки економічної безпеки до виробництва максимальної кількості ресурсів обґрунтовує третя група дослідників. Так, за І.А. Ілларіоновим економічна безпека – це поєднання економічних, політичних і правових умов, яке забезпечує в довготерміновій перспективі виробництво

максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом [34]. Плетнікова І.П. визначає економічну безпеку підприємства як стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів для уникнення загроз та забезпечення стабільного функціонування підприємства як в даний час, так і в майбутньому [65]. На думку В.Л. Тамбовцева [72], під економічною безпекою тієї або іншої системи необхідно розуміти сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення мети всією системою.

Останній підхід до трактування змісту економічної безпеки дозволяє приступити до розгляду економічної безпеки не лише на макrorівні (які містять два попередні підходи), а й на мікрорівні – економічної безпеки підприємства.

Під економічною безпекою підприємницької діяльності такий дослідник, як Гладченко Т.М. [14], розуміє “стан стійкості підприємства і його здатність до розвитку, що досягається діями адміністрації і колективу підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру при ефективному використанні ресурсів і запобіганні погроз в даний час і в майбутньому”. Це визначення достатньо об'єктивне, бо, по-перше, воно акцентує, що стійкість і здатність до розвитку носять динамічний характер; по-друге, стверджує, що система економічної безпеки підприємницької діяльності повинна взаємодіяти на правовій основі з державною системою забезпечення економічної безпеки.

Цю думку також продовжують розвивати автори підручника “Економічна безпека” [25]. Розглядаючи поняття “економічна безпека підприємництва” з точки зору державного регулювання, дають наступне визначення: “це такий стан системи регулювання, а також рівень розвитку підприємництва в державі (регіоні), за якого дотримуються гарантії захищеності життєво важливих інтересів окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом від внутрішніх та зовнішніх загроз” [25, с. 304]. При цьому зазначається, що “економічна безпека підприємництва значною мірою визначається ефективністю функціонування окремо взятих суб'єктів господарювання” та “постає необхідністю розроблення і вдосконалення механізмів зміцнення безпеки економічної діяльності на мікрорівні, зміни акцентів на забезпечення “життєздатності” первинної ланки економіки (підприємства) як базису національної конкурентоспроможності” [25, с. 309]. Економічна безпека підприємства, на думку науковців “це забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів” [25, с.309]. Таким чином, підприємство розглядається ними як елемент підприємництва, первинна ланка економіки та базис національної конкурентоспроможності.

Економічна безпека – це такий стан потенціалу підприємства, за якого гарантуються найбільш ефективне його використання, стабільне функціонування господарської системи, її подальший розвиток [11, с. 296].

Весь процес управління системою забезпечення економічної безпеки підприємства може містити наступні етапи: етап постановки цілей; аналізу зіставлення ефективності різних методів впливу на безпеку, загрози і ризики; визначення технологій, методів, методик та інструментів протидії; постановка конкретних завдань структурним підрозділам; завдань конкретним виконавцям; організація оперативного зв'язку; організація внутрішнього і зовнішнього взаємодії в системі економічної безпеки; оцінюється ефективність прийнятих рішень щодо протидії небезпекам, загроз і ризиків для підприємства [9].

Створення системи безпеки підприємства та організація її успішного функціонування повинні ґрунтуватись на методологічних основах наукової теорії безпеки. Повинні бути визначені цілі системи безпеки

підприємства та бути налагоджені співпраця її складових: інтерфейсна, соціальна, ринкова, ресурсна, енергетична [38]; виробнича, кадрова, інформаційна (в т.ч. інтелектуальна), правова, фінансова, екологічна, ринкова [58]; фінансова, інтелектуальна й кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, силова [24].

На думку вітчизняного науковця М.М. Ермошенка критерієм оцінки економічної безпеки підприємства є наявність у нього прибутку [27]. Оскільки прибуток є фінансовим показником, логічно припустити, що наявність прибутку, обсяги якого забезпечують розвиток підприємства, з позиції автора, є критерієм оцінки й найважливішою складовою економічної безпеки, а саме, фінансової.

Поняття фінансової безпеки, як справедливо зазначає Гривківська О.В. [19], повинно кореспондуватись з загальним поняттям безпеки, як на рівні національної безпеки, так і на рівні підприємств; також воно повинно виступати складовою частиною поняття "економічна безпека господарюючого суб'єкта"; з іншого боку, воно повинно мати власний зміст, який відрізняє проблематику фінансової безпеки від інших видів безпеки.

Слушними в даному контексті є висловлювання Л.Г. Мельника [23], який визначає фінансову безпеку як внутрішньовиробничу складову економічної безпеки.

У концепції економічної безпеки України, розробленій Інститутом економічного прогнозування при Національній академії наук України, під фінансовою безпекою розуміють захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин [44].

У проєкті Концепції фінансової безпеки України, розробленому за дорученням Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при РНБОУ, дається таке визначення: "Фінансова безпека – складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз). Основними критеріями фінансової безпеки є достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість та ліквідність, які уможливають нормальне існування та розвиток зазначених суб'єктів економічного життя" [45].

Критерієм оперативної оцінки стану фінансової безпеки підприємства, зокрема, довірного товариства, може бути сформульоване у зарубіжній фінансовій науці так зване "золоте правило фінансування" [37; 76]. Дане правило реалізується шляхом перевірки належного рівня фінансової безпеки підприємства (фінансовий капітал має бути залучений на строк, не менший за той, на який капітал заморожується в необоротних та оборотних активах підприємства). При дотриманні "золотого правила фінансування" фінансова безпека забезпечується, якщо: 1) існує можливість пролонгації строків повернення фінансового капіталу; 2) інвестований капітал у передбачені строки вивільняється в результаті комерційної діяльності; 3) платежі, строк оплати яких настав, можна здійснити за рахунок надходжень від операційної та інвестиційної діяльності [3, с. 320]. Тому під фінансовою складовою економічної безпеки підприємства в даному випадку слід розуміти: застосування принципу дотримання критичних строків кредитування; створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості; створення в структурі інформаційного центру спеціальної групи працівників, яка б контролювала нарахування та сплату податків і зборів.

На думку Т.В. Клименко, під фінансовою безпекою підприємства слід розуміти систему захисту його фінансових інтересів від постійного деструктивного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що дозволяє йому ефективно розвиватися у поточному та перспективному періоді [41]. Виходячи з цього, забезпечення фінансової безпеки підприємства має розглядатися як процес реалізації заходів щодо недопущення (попередження) можливих фінансових збитків у поточному та перспективному періоді.

Фінансова безпека суб'єкта підприємництва – це складний багаторівневий процес забезпечення захищеності суб'єкта від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх фінансових загроз та формування його фінансової рівноваги в поточній і стратегічній перспективі за рахунок ефективного використання його фінансового потенціалу з метою збільшення ринкової вартості [67].

Складність даного поняття підтверджується відсутністю єдності підходів до методики визначення показника фінансової безпеки підприємства. У дослідженнях Матвійчук Л.О. систематизовано пропонувані вченими [2; 4; 12; 15; 18; 22; 35; 46; 64; 75] методики визначення рівня фінансової безпеки підприємства у три великі групи: 1) ті, що пропонують оцінювати рівень фінансової безпеки як складової економічної безпеки підприємства; 2) ті, що пропонують оцінювати рівень фінансової безпеки на основі визначення загального стану фінансової діяльності підприємства; 3) ті, що пропонують визначати інтегральний показник фінансової безпеки підприємства [50].

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва, як складова економічної безпеки, залежить від рівня конкурентоспроможності, фінансової стійкості та платоспроможності, ефективності функціонування та використання ресурсів більшої окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності, а також від рівня розвитку підприємництва в державі (регіоні), раціональності галузевої структури економіки, динаміки обсягів виробництва і реалізації продукції у регіональному та галузевому розрізі, конкурентоспроможності регіонів та національної економіки загалом. При цьому важливим джерелом формування показників фінансово-економічної безпеки підприємства виступає бухгалтерська звітність підприємства.

Співвідношення між рівнями економічної безпеки держави та окремого підприємства є неоднозначним, адже суб'єкти господарювання, маючи певний рівень самостійності у здійсненні своєї фінансово-господарської діяльності, все ж функціонують в рамках визначених державою політичних, соціальних, екологічних та інших умов та загроз. Головна мета економічної безпеки полягає у забезпеченні державою гарантії підприємству стабільним, а також максимально ефективним функціонуванням в даний час та високий потенціал розвитку в майбутньому.

Погоджуємось з думкою проф. В.В. Євдокимова та доц. А.П. Дикога [26], які стверджують, що для того, щоб говорити про економічну безпеку підприємства потрібно створити необхідні передумови для її забезпечення. Слід базуватись на ефективній системі заходів з необхідним правовим, економічним, організаційним та інформаційним забезпеченням. Це передбачає формування оптимальної структури управління з доцільним використанням органів безпеки; оцінку існуючих економічних зв'язків, у тому числі міжнародних, і прийняття управлінських рішень щодо збереження чи подальшого розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення думок учених і експертів щодо економічного змісту економічної безпеки дозволило встановити неоднозначність підходів до його трактування. Одні автори на перше місце вносять захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз, інші – здатність економіки забезпечувати стабільність, незалежність, стійкість економіки та ефективне задоволення суспільних потреб на міжнародному та міжнародному рівні, інші – пов'язують економічну безпеку з такою діяльністю інститутів, яка дозволяє захищати її життєво важливі інтереси, ще інші – обґрунтовують важливість економічної безпеки у виробництві максимально можливої кількості ресурсів.

На думку проф. С.З. Мошенського [53], найповнішим можна вважати визначення економічної безпеки держави, розроблене у Національному інституті проблем міжнародної безпеки: "сукупність умов, за яких країна здатна у довгостроковому режимі задовольняти свої інтереси і потреби; генерувати інноваційні зрушення в економіці; протистояти зовнішнім загрозам та використовувати національні конкурентні переваги" [71]. Це визначення поєднує у собі здатність подолання загроз, можливість росту

та стабілізації економіки країни, що дає можливість забезпечити соціальні аспекти економічної безпеки. На погляд автора, це визначення можна взяти за основу для подальших досліджень та для імплементації визначення поняття "економічна безпека" у законодавство України.

Як б визначення економічної безпеки не було прийнято за основу в дослідженнях, слід пам'ятати про важливість врахування наступних умов: 1) наявності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни, адже економічна безпека є складовою та невід'ємною частиною національної безпеки країни; 2) виявлення факторів, які забезпечують макроекономічну стабілізацію, збереження цілісності держави та її економічної незалежності, а також факторів, які стримують дані процеси.

На мікрорівні економічна безпека проявляється у забезпеченні нормальної і стабільної діяльності підприємства, попередженні витоку інформації. Таким чином, показник економічної безпеки підприємства можна визначити як рівень захищеності усіх систем підприємства при здійсненні господарської діяльності в певній ситуації.

Сформувані ефективний механізм управління системою економічної безпеки підприємства дозволяє належний аналіз небезпек, загроз і ризиків. Завданням такого аналізу є виявлення джерел і причин небезпек, загроз і ризиків та причин їх виникнення. При проведенні аналізу необхідно визначити потенційні зони небезпек, загроз та ризиків; виявити реальні і потенційні небезпеки, загрози і ризики, що супроводжують діяльність підприємства; спрогнозувати можливий негативний вплив на підприємство виявлених небезпек, загроз і ризиків.

В кризові періоди розвитку економіки особливо гострим питаннями виступають дослідження бухгалтерського обліку як інструменту реалізації економічної безпеки, що знайде своє відображення в наступних публікаціях.

Список використаних літературних джерел:

1. *Абалкин Л.И.* Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 5.
2. *Александров И.А.* Оценка финансовой безопасности промышленного предприятия / И.А. Александров // Научные работы Донецького державного технічного університету. – Донецьк. – 2002. – № 46. – С. 12-19.
3. *Антонова О.В.* Оцінка фінансової безпеки підприємств торгівлі на основі багатокритеріального підходу / О.В. Антонова // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 4(54). – С. 318-321.
4. *Ареф'єва О.В.* Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 98-103.
5. *Асалиев А.М., Бороздин С.В., Брагин Л.А.* Макроэкономика: показатели экономической безопасности и их пороговые значения. – М.: Экономика и финансы. – 1996. – С. 96.
6. *Балабанов В.С., Борисенко Е.Н.* Продовольственная безопасность: (международные и внутренние аспекты) // Рос. Акад. предпринимательства. – М.: Экономика, – 2002. – С. 129-134.
7. *Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Червяков І.М.* Основи економічної безпеки: Підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – С. 64.
8. *Барановський О.І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення) [Текст]: монографія. – К.: Київ. нац. торг-екоп. ун-т, 2004. – 759 с.
9. *Белоусова І.А.* Деякі проблеми управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання (інноваційний аспект) / І.А. Белоусова // вісник ждту. серія: економічні науки. – 2011. – № 4(58). – с. 177-179.
10. *Белоусова І.А.* Управлінський облік – інформаційна складова економічної безпеки підприємства: монографія // І.А. Белоусова. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 432 с.
11. *Березін О.В.* Економіка підприємства: навч. посіб. / О.В. Березін, Л.М. Березіна, Н.В. Бутенко. – К.: Знання, 2009. – 390 с.
12. *Бланк І.А.* Управление финансовой безопасностью предприятия [Текст] / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
13. *Буравльов В.П., Гетьман В.В.* Динаміка розвитку системи національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2006. – №3. – С. 35-41.
14. *Гладченко Т.М.* Науково-методичні основи створення механізму державного управління і

- регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: Автореф. дис. канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Т.М. Гладченко; Донец. держ. акад. упр. – Донецьк, 2004. – 19 с.
- 15. *Гомілко Л.П.* Оцінка фінансової безпеки підприємства / Л.П. Гомілко, Т.Ф. Косячук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 4. – Т. 2. – С. 46-49.
- 16. *Горячева К.С.* Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // Економіст : наук. журнал. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
- 17. *Горячева К.С.* Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / К.С. Горячева. – К., 2006. – 17 с.
- 18. *Горячева К.С.* Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
- 19. *Гришківська О.В.* Фінансова безпека в системі економічної безпеки / О.В. Гришківська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ev.nuos.edu.ua/content/finansova-bezpeka-v-sistemi-ekonomichnoi-bezpeki>
- 20. *Гринюк Н.А.* Методичні підходи до обґрунтування індикаторів рівня фінансової безпеки підприємства / Н.А. Гринюк // Проблеми науки. – 2008. – №8. – С. 35-40.
- 21. *Дарнополіх Г.* Сучасні проблеми економічної безпеки України // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 1. – С. 142-150.
- 22. *Донець Л.І.* Економічна безпека підприємства / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: Центр учб. літ., 2008. – 240 с.
- 23. *Економіка підприємства / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. – 648 с.*
- 24. *Економіка підприємства / За ред. С.Ф.Покропивного. – 2-е вид., перероб. та доп.– К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.*
- 25. *Економічна безпека: навч. посібник / [за заг. ред. З.С. Варналія]. – К.: Знання, 2009. – 647 с.*
- 26. *Євдокимов В.В.* Теоретичні основи економічної безпеки в працях науковців / В.В. Євдокимов, А.П. Дикий // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – Вип. 2 (8). – С. 51-57.
- 27. *Єрмошенко М.М.* Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] / М.М. Єрмошенко. – К.: Київ. нац. торг-екоп. ун-т, 2001 – 309 с.
- 28. *Жаліло Я.А.* До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 97–104 (www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2004_3).
- 29. *Жаліло Я.* Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія / Я. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
- 30. *Жиглей І.В.* Соціальна безпека суб'єкта господарювання: місце та роль бухгалтерського обліку / І.В. Жиглей // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2008. – № 3(45). – С. 88-95.
- 31. *Забродский В.А., Кизим Н.А.* Собственность, экономическая безопасность и государство // Экономическая безопасность, разведка и контрразведка. – Ф.Д.У. – 2002. – №1. – С. 16.
- 32. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 39. – С. 351.
- 33. *Замула І.В.* Економічна та екологічна безпека у контексті стійкого розвитку / І.В. Замула, Г.В. Кірейцева // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 1(55). – С. 196-198.
- 34. *Илларионов А.И.* Критерии экономической безопасности // Вопросы экономики. – 1998. – № 10. – С. 21.
- 35. *Ильашенко С.Н.* Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.Н. Ильашенко // Актуальні проблеми економіки. – К. – 2003. – № 3. – С. 12-19.
- 36. *Калуштин Н.* Экономическая безопасность отрасли и фирмы // Бизнес-информ. – 1999. – № 11-12. – С. 45-47.
- 37. *Карпінський Б.А.* Закон збалансованості фінансової системи та проблема інноваційного розвитку економіки [Текст] / Б.А. Карпінський // Проблеми впливу фінансової системи на інноваційний розвиток економіки: збірник тез доповідей, Львів, 28 березня 2003 року. – Львів: НУ "Львівська політехніка", 2003. – С. 11-13.
- 38. *Карпунь І.Н.* Управління фінансовою санацією підприємства: навч. посібник. / І.Н. Карпунь. – Львів: "Магнолія-2006", 2009. – 418 с.
- 39. *Кім Ю.Г.* Проблеми управління фінансовою безпекою підприємства / Ю.Г. Кім // Безпека у XXI столітті – Львів, 2010. – С. 73-80.
- 40. *Кім Ю.Г.* Управління системою фінансової безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук:

- спец. 21.04.02 "Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності" / Ю.Г. Кім. – К., 2009. – 23 с. 41. *Клименко Т.В.* Основні елементи механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання / т.в. клименко // вісник ждту. серія: економічні науки. – 2011. – № 4(58). – с. 340-343.
42. *Козаченко Г.Б.* Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г.Б. Козаченко, В.П. Дономарьов, О.М. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
43. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Національна безпека України. 1994–1996 рр.: Наук. доп. НІСД / За ред. О.Ф. Белова та ін. – К.: НІСД, 1997. – С. 184.
44. Концепція економічної безпеки України / Ін-т економ. прогнозування; [Кер. проекту В.М. Геєць]. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
45. Концепція фінансової безпеки України (проект) / Розробники: О.І. Барановський, Ю.О. Блашук, М.І. Пузяк, Л.В. Новошинська та ін. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufin.com.ua/konceptcia/008.doc>.
46. *Кракос Ю.* Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю. Кракос, Н. Серик // Экономика. Финансы. Право. – К. – 2006. – № 12. – С. 7–12.
47. *Кракос Ю.Б.* Управління фінансовою безпекою підприємств / Ю.Б. Кракос, Р.О. Разгон // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 1 (1). – С. 86-96.
48. *Лавров Ю.В.* Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / Ю.В. Лавров // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 127-130.
49. *Лазаренко М.П., Ніколаєнко К.В.* Фінансова безпека підприємства та її управління. Електронний ресурс: http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/10_57970.doc.htm
50. *Матвійчук Л.О.* Методи визначення рівня фінансової безпеки підприємства / Л.О. Матвійчук // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 4(54). – С. 330-332.
51. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємства : монографія. / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін.; за ред. В.М. Геєця. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. – 240 с.
52. *Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І.* Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
53. *Мошенський С.З.* Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави [Текст]: монографія / С.З. Мошенський. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 432 с.
54. *Мунтіян В.І.* Економічна безпека України [Текст]: монографія / В.І. Мунтіян. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 463 с.
55. Национальная экономика России: потенциалы, комплексы, экономическая безопасность: Учебник / Под общ. ред. В.И. Лисова. – М.: "Экономика", 2000. – С. 431.
56. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. Около 53000 слов. Изд. 7-е, стереотип. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – 900 с.
57. *Паньков В.* Экономическая безопасность: мирохозяйственный и внутренний аспект // Внешнеэкономические связи. – 1992. – № 8. – С. 5-18.
58. *Папехин Р.С.* Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятия [Электронный ресурс]: Дис. канд. экон. наук: 08.00.10 / Р.С. Папехин – Москва: РГБ, 2007. – (Из фондов Российской Государственной Библиотеки). / [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://diss.rsl.ru/diss/07/0574/070574025.pdf>
59. *Парсонс Т.* Система современных обществ. – М.: Аспект Пресс, 1998. – С. 235–236; Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. – М.: Прогресс, 1986.
60. *Пастернак-Таранушенко Г.А.* Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія. – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
61. *Петренко И.Н.* Основы безопасности функционирования хозяйствующих субъектов: учеб. по специальности "Менеджмент орг." / И.Н. Петренко. – Москва: Анкил, 2006. – 304 с.
62. *Петров И.В.* Демонизация рынков в процессе обеспечения экономической безопасности макрорегиона: воспроизводственный подход. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С. 3.
63. *Підхомний О.М.* Типологія загроз фінансовій безпеці підприємницької діяльності. / О.М. Підхомний, Н.О. Микитюк, І.П. Вознюк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – № 605. – 2007. – С. 119-123.
64. *Підхомний О.М.* Индикаторы оценки уровня финансовой безопасности субъектов хозяйствования / О.М. Підхомний., Л.С. Яструбецька. // Економічні науки. Серія "Облік і фінанси". Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет Випуск 4 (16) – Ч. 2. – Луцьк, 2007. – С. 73–76.
65. *Плетникова И.П.* Определение уровня и планирование ЭБП // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2000. – № 4 (Ч.2). – С. 100-108.
66. *Пойда-Носик Н.Н.* Використання системного підходу в управлінні фінансовою безпекою підприємства / Н.Н. Пойда-Носик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіки. – 2011. – Спецвипуск 33. Частина 3. – С. 158-163.
67. *Пойда-Носик Н.Н.* Сутність фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та її роль в забезпеченні національної економічної безпеки / Н.Н. Пойда-Носик // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 1(55). – С. 340-342.
68. Постанова Верховної Ради України "Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України" від 18.07.1995 № 532-95-п // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – С. 149-157.
69. *Рубанов В.* Безопасность – лозунги, теория и политическая практика. // РЭЖ. – 1991. – № 17. – С. 31-41.
70. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3т.; / [за ред. акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка]. – Т3: Конкуренентоспроможність української економіки. – К.: Фенікс, 2007. – 556 с.
71. *Сухоруков А.І.* Проблеми фінансової безпеки України: Монографія. – К.: НІПМБ, 2005. – С. 11.
72. *Тамбоцев В.Л.* Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы // Вестник МГУ. Сер. 6. Экономика. – 1995. – № 3. – С. 3.
73. *Тарасюк Г.М.* Економічна безпека як критерій ефективності економічної стратегії держави / Г.М. Тарасюк // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 4(54). – С. 192-193.
74. Указ Президента України "Про Стратегію національної безпеки України" від 12.02.2007 №105/2007 // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1. – С. 5-12.
75. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.]. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 295 с.
76. *Шелест В.В.* Методичний підхід до оцінки і забезпечення належного рівня фінансової безпеки довірчих товариств [Текст] / В.В. Шелест // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12(102). – С. 134-140.
77. Экономическая безопасность: производство, финансы, банки / А.И. Архипов, Р.А. Белоусов и др.; под ред. В.К. Сенчагова. – М.: ЗАО "Финстатинформ", 1998. – С. 12.
78. *Arrow K.* Essays in the theory of risk bearing. – Chicago, 1971.
79. *Darendorf R.* Class and Class Conflict in Industrial Society. – Stanford, 1959; Burton J., Dukes F. Conflict: Practices in Management, Settlement and Resolution. – N. Y., 1990.
80. *Grebliauskas A.* Analysis of Threats to Economic Security of Lithuania. 2007 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001.J.04-2003-ISSN_1648-8024.V_2002.PG_277-295/DS.002.1.01.ARTIC. – P. 281.
81. Online Etymology Dictionary, Securus, Securitas / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etymonline.com>
82. *Simasius R., Vilpisauskas R.* The Concept of Economic Security and the Principles of Economic Security Police in Lithuania / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sf.library.lt/marc/getobj.php?obj=LT-eLABa-0001.J.04-2005-ISSN_1648-8024.V_2004 – P. 265 83. *Zeeman E.C.* Catastrophe theory. – N. Y.: Addison Wesley, 1997; Laszlo E. The Age of Bifurcation. – N. Y., L., 1991.

БОРИМСЬКА Катерина Павлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, докторант Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- облікове забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств України;
- проблемні аспекти фінансово-економічної безпеки діяльності підприємств Республіки Польща;
- теорія й методологія розвитку вчення про рахунки бухгалтерського обліку;
- історія бухгалтерського обліку.

Стаття надійшла до редакції: 11.11.12 р.